

ACTA

A KATOLIKUS, A MEGKERESZTELT
ÉS A KATOLIKUS EGYHÁZZAL TELJES KÖZÖSSÉGBEN
LEVŐ KRISZTUSHÍVŐ

*Megjegyzések a 'katolikus' fogalmához az Egyházi Törvénykönyv
11. és 96. kánonja alapján*

ERDŐ PÉTER

bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek

I. Előzetes megjegyzések

A II. Vatikáni Zsinat utáni teológiai és kánonjogi eszmélődések során, később pedig az 1983-as Egyházi Törvénykönyv kihirdetését követően kellő figyelmet szenteltek a krisztushívő (*christifidelis*) fogalmának és annak a problémának, hogy milyen hatása van a Katolikus Egyházzal való teljes közösségnek a megkeresztelt ember jogállására. Elmélyülten foglalkoztak azzal a bonyolult és nem egyszerűen egymást kizáró, ellentétet kifejező viszonytal is, amely a közösség (*communio*) és a kiközösítés (*excommunicatio*) fogalma között áll fenn.¹ Szinte egyáltalán nem foglalkoztak viszont a főnévi értelemben vett 'katolikus' (a katolikus ember) fogalmával.

Ebben a tanulmányunkban megkíséreljük leírni a 'katolikus' főnév pontos jelentését a hatályos *Codex Iuris Canonicens*, és összehasonlítani azt azokkal a fogalmakkal, amelyek a megkeresztelt ember jogállására vonatkoznak a Katolikus Egyházon belül. Ezután azokat a következtetéseket keressük, melyek ebből az összehasonlításból adódnak a hatályos kánonjog megfelelő kategóriáinak teológiai üzenetére, valamint az „ezen a földön járó” Katolikus Egyházhoz való tartozás típusainak és fokozatainak rendszerére nézve. Ezek a következtetések hozzájárulást jelenthetnek a

¹ Biztos eredményként fogadhatjuk el, hogy „a kiközösített mint olyan még nem azonos azzal, aki elhagyta a katolikus hitet”, és hogy lehetséges, hogy megmaradjon a Katolikus Egyház teljes közösségében, s így „a kiközösítettek mint olyanok nem tartoznak automatikusan azok közé, akik nincsenek az Egyházzal teljes közösségben” (V. DE PAOLIS: Alcune annotazioni circa la formula «actu formalis ab Ecclesia catholica defecere». *Periodica* 84, 1995, 590–591). Vö. Uő.: Communio in novo Codice iuris canonici. *Periodica* 77 (1988) 521–552.; A. BORRAS: Appartenance à l'Eglise, communion ecclésiale et excommunication. *Nouvelle Revue Théologique* 110 (1988) 821–822.; Uő.: *Les Sanctions dans l'Eglise*, Paris 1990. 77–80.

keresztények jogállására vonatkozó egyes terminológiai javaslatok időszerűségének és hasznosságának megítéléséhez is.

II. A ‘katolikus’ főnév jelentése a Codexben

A. Előzmények az 1917-es Egyházi Törvénykönyvben

Az 1917-es *Codex Iuris Canonice*ben a ‘katolikus’ fogalmának már statisztikailag nézve is jóval nagyobb szerepe volt,² mint a hatályos latin Codexben. Sokszor egyértelműen azokat jelentette, akiket a Katolikus Egyházban kereszteltek meg, vagy keresztségük után vettek fel oda, még akkor is, ha később elhagyták a Katolikus Egyházat (illetve annak közösségét; vö. pl. 1917-es CIC 1097. k. 2. §; 1917-es CIC. 1099. k. 1. § 1°; 1917-es CIC 2319. k. 1. §; 1917-es CIC 2375. k.). Voltak azonban a ‘katolikus’ szónak más jelentései is az 1917-es Codexben (lásd alább 21. jegyzet). Az ‘akatolikus’ (*acatholicus*), a ‘katolikus’ tagadó formája is gyakorta előfordult.³ Ez olykor mindenkit jelölt, aki nem volt katolikus, akár meg volt keresztelve az illető, akár nem (1917-es CIC 1099. k. 2. §), máskor viszont – legalábbis jeles szerzők szerint – lehetett szorosabb értelme is: ilyenkor csakis a nem katolikus keresztényeket jelentette.⁴ Mások szerint viszont az *acatholicus* szót az 1917-es Codex mindig a fent említett, tágabb értelemben használja.⁵

B. A II. Vatikáni Zsinat nyelvezete és a *communio* szóval kapcsolatos fogalmi változás

Mint ismeretes, eltérően a II. Vatikáni Zsinat okmányaitól, melyek a keresztényeknek a Katolikus Egyházzal való közösségről úgy beszélnek, mint olyan valóságról, melynek különböző fokozatai lehetnek,⁶ a Zsinatot közvetlenül megelőző kánonjogban (és teológiában) inkább a részekre oszthatatlan *communio* fogalma állt előtérben. A megkeresztelt ember vagy közösségben volt a Katolikus Egyházzal, vagy nem. De nem beszéltek a közösség különböző fokozatairól. Ezért nem is volt szükséges teljes közösségről (*plena communio*) szólni.⁷ Ennek a korábbi szóhasználatnak a nyomai a hatályos Codexben is fennmaradtak, hiszen itt is nem ritkán csak a „közösség” szere-

² Vö. A. LAUER: *Index verborum Codicis Iuris Canonici*. Typ. Pol. Vat. 1941. 70–71 (a *catholicus* főnév megtalálható a következő helyeken: 538. k.; 1021. k. 2. §; 1325. k. 3. §; 1657. k. 1. §; 2319. k. 1. §; 2375. k.; 1206. k. 2. § /kétser/; 1097. k. 2. §; 1393. k. 2. §; 751. k.; 1149. k.; 881. k. 1. §; 1109. k. 1. §); a szó jelentéséhez az 1917-es CIC-ben lásd R. KÖSTLER: *Wörterbuch zum Codex Iuris Canonici*. München 1927. 62.

³ Vö. LAUER 4 (36 helyet sorol fel, ahol a szó előfordul, de nem különbözteti meg a főnévi értelmet a többitől); a kifejezés jelentéséhez lásd KÖSTLER i. m. 18 (*acatholicus sive baptizati sive non* 1917-es CIC 1099. k. 2. §).

⁴ Vö. pl. A. VERMEERSCH – I. CREUSEN: *Epitome iuris canonici ad scholas et ad usum privatum*. II. Mechliniae – Romae 1954. 177., Nr. 257.

⁵ Vö. K. MÖRSDORF: *Die Rechtssprache des Codex Iuris Canonici. Eine kritische Untersuchung*. Paderborn 1937. (úny. Uó. 1967.) 133–138.

⁶ Vö. U. NAVARRETE: La giurisdizione delle Chiese orientali non cattoliche sul matrimonio (c. 780 C.E.O.), in AAVV.: *Il matrimonio nel Codice dei canoni delle Chiese orientali* (Studi Giuridici 32), Città del Vaticano 1994. 107.

⁷ A II. Vatikáni Zsinat előtti terminológiában nem volt gyakori a *communio* kifejezés használata sem a szentáldozástól eltérő értelemben. Ez utóbbi jelentésnek a *Dictionnaire de droit canonique* (DDC) nyolcvan hasábot szentelt (N. IUNG: *Communio*. in DDC III, Paris 1942. 1098–1180.), a szó többi jelentése viszont nem került benne említésre. A *communio* visszatéréséről az egyházi szóhasználatba lásd pl.

pel feltételként ahhoz, hogy valaki a Katolikus Egyházban közfunkciót nyerhessen el (vö. 209. k. 1. §; 149. k. 1. §; 171. k. 1. § 4°; 194. k. 1. § 2°; 675. k. 3. §; 1021. k.). Azoknak a hatályos kánonoknak a forrásai között, amelyek a *communio* szót olyan valóság megjelölésére használják, melyben fokozatok nincsenek, döntő helyet foglalnak el az 1917-es Codex szövegei.⁸

Sok más helyen a Codex úgy szól a *communióról* mint kötelékről, mely a püspököket a római pápához⁹ és egymáshoz fűzi,¹⁰ vagy mint kötelékről a megszentelt élet intézményeinek tagjai között¹¹ stb. Máskor ez a szó a Szent Eucharishtiában való részesedést, a szentáldozást jelöli (vö. pl. 912. k.).

A megkeresztelt ember és a Katolikus Egyház látható közössége közti kapcsolat szemléletében bekövetkezett ilyen hangsúlyváltozások (vö. LG 8–9) következményekkel jártak a ‘katolikus’ szó használata terén is. Ezt a szót a Zsinat okmányai óvatossággal alkalmazzák, mint az 1917-es Codex tette. A hívőket nem egyszerűen katolikusokra és akatolikusokra (vagy éppenséggel eretnekekre, illetve szakadárookra) osztják, hanem gyakoriság tekintetében túlnyomó a krisztushívő (*christifidelis*) kifejezés használata, melyhez esetenként (pl. UR 7–8) még a Katolikus Egyházzal való közösség fokának megjelölése is kapcsolódik.¹²

C. A ‘katolikus’ szó jelentése a hatályos latin Codexben

A ‘katolikus’ főnevet az 1983-as Codex egyes megkeresztelt személyek megjelölésére alkalmazza. Előfordul ez a szó a Codexben számos helyen melléknévként

J. HAMER: *La Chiesa è una comunione*, Brescia 1964.; G. D'ERCOLE: *Communio - Collegialità - Primato e Sollicitudo omnium Ecclesiarum dai Vangeli a Costantino* (Communio. Collezione di ricerche della disciplina canonica delle origini 5), Roma 1964. 326–340.; W. BERTRAMS: *Communio, communitas et societas in Lege Fundamentali Ecclesiae. Periodica* 61 (1972) 553–604. P. C. BORI: *Koinonia. L'idea di comunione nell'ecclesiologia recente e nel Nuovo Testamento*, Brescia 1972.; E. CORECCO: *Théologie et droit canon. Écrits pour une nouvelle théorie générale du droit canon* (Studia Friburgensia, Nouvelle série 66, Sectio canonica 5), Fribourg Suisse 1990. 133–136.

⁸ Vö. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico auctus*, Città del Vaticano 1989. 39. 43. 49. 57. 188. Noha – a 209. k. 1. § és a 675. k. 3. § kivételével – a hatályos Codex azon kánonjainak, melyek a ‘communióról’ mint az egyházi közfeladatok elnyerésének feltételéről beszélnek, forrása az 1917-es CIC, a régi Codex megfelelő szövegrészeiben éppen a *communio* szó hiányzik.

⁹ Pl. 204. k. 2. §; vö. CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, Litt., *Communio notio*, 1992. V. 28, nr. 14: *AAS* 85 (1993) 846–847.

¹⁰ Vö. 336. k.; 375. k. 2. §; 753. k.; CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, Litt., *Communio notio*, 1992. V. 28, nr. 11–12: *AAS* 85 (1993) 844–846.; a *communio* különböző teológiai jelentéseihez a II. Vatikáni Zsinat okmányaiban lásd pl. L. SCHEFFCZYK: *Aspekte der Kirche in der Krise. Um die Entscheidung für das authentische Konzil* (Quaestiones non disputatae 1), Siegburg 1993. 69–72.; Uő.: *Communio hierarchica. Die Kirche als Gemeinschaft und Institution*. in W. BRANDMÜLLER – H. IMMENKÖTTER – E. ISERLOH: *Ecclesia militans. Festschrift für R. Bäumer*. Paderborn 1988. I, 553–569.; G. GHIRLANDA: «*Hierarchica communio*». *Significato della formula nella Lumen Gentium*, Roma 1980.; Uő.: *Comunione ecclesiale/ecclesiastica/gerarchica*. in a cura di C. CORRAL – V. DE PAOLIS – G. GHIRLANDA: *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*. Cinisello Balsamo 1993. 209–214.; ERDŐ P., *Az egyházjog teológiája intézménytörténeti megközelítésben* (Egyház és jog 2). Budapest 1995. 148–154.

¹¹ Pl. 602. k.

¹² Vö. X. OCHOA: *Index verborum cum documentis Concilii Vaticani Secundi*. Roma 1967, 74.

is, ám ezek közül a szövegrészek közül a továbbiakban csak azokra térünk ki, ahol ez a jelző természetes személyekre (és nem pl. intézményekre, tanításra stb.) vonatkozik.

Az egyes kánonok elemzése előtt előre kell bocsátanunk egy megjegyzést. A 11. kánon leszögezi, hogy a tisztán egyházi törvények „azokat kötelezik, akiket a Katolikus Egyházban kereszteltek meg, vagy akik oda – keresztségük után – felvételt nyertek”. Ez a megszorítás érvényes következőképpen azokra a jogokra is, amelyeket tisztán egyházi törvény ad meg a hívőknek.¹³ Éppen ezért, amikor a CIC a hívők jogairól beszél, ezek is ugyanilyen mértékben, ugyanilyen szabály szerint vonatkoznak a megkereszteltre.¹⁴ E jogok alanyainak pontosabb meghatározására alább még visszatérünk. E helyütt elegendő annak megállapítása, hogy a Codexben nem kevés kánon található, mely leszögezi, hogy bizonyos jogok, bizonyos feladatok a *katolikusokra* tartoznak. Az alábbiakban arra keressük a választ, hogy ezeken a *‘katolikusokon’* a Codex különböző szövegei a Katolikus Egyház teljes közösségében lévő megkereszteltet értik-e vagy azokat, akiket a Katolikus Egyházban kereszteltek, illetve oda felvettek, vagy ez utóbbiak közül csupán azokat, akik formális cselekedettel nem hagyták el a Katolikus Egyházat, vagy esetleg más személyeket.

¹³ Más hangsúlyokkal szól erről pl. J. OTADUY, *Comentario al c. 11*, in A. MARZOA – J. MIRAS – R. RODRÍGUEZ-OCAÑA (ed.) *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico I*. Pamplona 1996, 322–323 („Tampoco afecta el c. 11 a las normas atributivas de derechos, sino a aquellas que preceptúan o prohíben, que son las que en sentido estricto pueden generar obligación... parece claro que el c. 11 no describe al sujeto de derecho, sino al *súbdito* de ley. El sujeto de derecho es un concepto considerablemente mas amplio que el *súbdito* de la norma legislativa”). Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az ‘alárendelt’, az ‘egyháztag’ és a ‘jogalany’ kategóriáinak már a korábbi kánonjogban is sokféle jelentése volt, és nem kapcsolódtak össze egyetlen harmónikus rendszerré. A hatályos CIC 11. kánonja az ‘alárendeltre’, vagyis az egyházi ‘törvényhozói hatalom passzív alanyaira’ vonatkozik; vö. A. LONGHITANO, Laico, persona, fedele cristiano. Quale categoria giuridica fondamentale per i battezzati? in AAVV.: *Il fedele cristiano. La condizione giuridica dei battezzati* (II Codice del Vaticano II) Bologna 1989, 11. Ezek az ‘alárendelt’ tehát alá vannak vetve azoknak a jogkövetkezményeknek, melyeket egy adott tényálláshoz a törvény fűz. Ezek a következmények pedig különféle lehetnek (*permittit, punit, imperat atque vetat...*). És valóban, amikor a CIC a hívők bizonyos jogait nyilvánítja ki, olyan kijelentéseket tesz, melyeknek gyakorlati következményei csakis a 11. kánonban említett krisztushívőkre vonatkoznak.

¹⁴ Az utóbbi évek kutatásai világosan mutatják, hogy a hatályos CIC-ben azoknak a terminológiai feszültségeknek a jó része, melyek a Katolikus Egyház tagjainak és az egyházi törvények címzettjeinek megjelölése terén előfordulnak, abból ered, hogy a Codex különböző szakaszai különböző munkacsoportok (*coetus studiorum*) által készített tervezetekből, Schemákból kerültek a végleges szövegbe (*Lex Ecclesiae Fundamentalis, De Laicis, De Populo Dei*). Vö. pl. LONGHITANO, i. m. 40–42.; G. GÄNSWEIN: *Kirchengliedschaft – Vom Zweiten Vatikanischen Konzil zum Codex Iuris Canonici. Die Rezeption der Konzilsaussagen über die Kirchenzugehörigkeit in das nachkonziliare Gesetzbuch der Lateinischen Kirche* (Münchener Theologische Studien, Kanonistische Abteilung 47) St. Ottilien 1995, 211–223. A Codexet átdolgozó bizottság titkára szerint a *christifidelis* szó a 204. k. 1. §-ában éppenséggel a Katolikus Egyház tagjait jelölte. A 204. k. 2. §-a viszont más jelentést tulajdonított ugyanennek a szónak, s ezzel megváltoztatta az 1. § értelmét a szövegösszefüggésben. Így, mivel a 204. k. 1. §-ának objektív jelentése nagyon általános maradt, a *christifidelis* szó ‘katolikus’ jelentéssel való magyarázata indoklásában csak a Codex normái rendelkezéseinek belső logikájára alapul (GEORG GÄNSWEIN: *Kirchengliedschaft, Recensione. Monitor Ecclesiasticus* 120. (1995), 634–635.).

1. A 'katolikus' mint főnév

A megszentelt élet intézményeibe a katolikusok nyerhetnek felvételt (597. k. 1. §; vö. 1917-es CIC 538. k.).¹⁵ A kánon nem tesz említést a hitet vagy az egyházi közösséget érintő más feltételről, holott a megszentelt élet intézményeinek összefüggésében – tekintettel ennek az életformának a bensőségesen egyházi jellegére (vö. 207. k. 2. §) – a teljes közösség (*plena communio*) szükségesnek tűnik. Ha figyelembe vesszük, hogy a *katolikus hit* közismert elhagyása (694. k. 1. §) a szerzetesnek az intézményből való önmagától beálló elbocsátását vonja maga után, és ugyanez a következménye a világi intézmények (*institutum saeculare*) (c. 729) vagy az apostoli élet társaságai tagjainak esetében is (746. k.), arra kell következtetnünk, hogy – a szövegösszefüggés (vö. 17. k.) és a szöveg forrásai alapján (vö. 6. k. 2. §) – az 597. k. 1. §-ában a 'katolikus' szó a *Katolikus Egyházban keresztelt vagy oda felvett személyt jelent*, akiről vélelmezik, hogy teljes közösségben van a Katolikus Egyházzal.

Mivel a 'katolikus' szó pontos értelmének kérdése még nem volt kellően tisztázva, a kánon magyarázói különböző eltérő jelentéseket tulajdonítanak ennek a kifejezésnek. Egyesek szerint a katolikus az 597. k. 1. §-ának összefüggésében az a hívő, aki a Katolikus Egyházzal teljes közösségben van a 205. kánon értelmében.¹⁶ Mások szerint olyan személy, akiket a Katolikus Egyházban kereszteltek vagy oda felvettek, és azt nem hagyta el formális cselekedettel.¹⁷ Ismét mások 'katolikuson' olyan személyt értenek, akit a Katolikus Egyházban kereszteltek vagy oda felvettek, és a katolikus hitet nem hagyta el közismerten (vö. 694. k. 1. § 1°).¹⁸ Nem hiányoznak olyan szerzők sem, akik szerint katolikusnak lenni az 597. kánon szerinti értelemben a katolikus hitet jelenti, és „a keresztény élet bizonyos gyakorlatát is magában foglalja”.¹⁹ A legmeggyőzőbbnek mégis azoknak a magyarázóknak a véleménye tűnik, akik – a kánon forrásainak fényében (vagyis az 1917-es CIC 538. k. alapján) – azt állítják, hogy a 'katolikus' ebben a kánonban ugyanazt jelenti, amit az 1917-es CIC megfelelő kánonjában jelentett (vö. 6. k. 2. §).²⁰ A katolikus pedig, tisztán az 1917-es CIC szövegei alapján, az a keresztény volt, aki „jogilag és ténylegesen a Katolikus Egyházhoz tartozott”.²¹ Ezt a régi jelentést számos

¹⁵ «In religionem admitti potest quilibet catholicus qui nullo legitimo detineatur impedimento rectaque intentione moveatur, et ad religionis onera ferenda sit idoneus.»

¹⁶ V. DE PAOLIS: *La vita consacrata nella chiesa*. Bologna 1992. 136. („Il primo requisito è l'essere cattolico, avere cioè la piena comunione con la chiesa, a norma del can. 205”); E. WILLIAMSON, in G. SHEEHY ET ALII: *The Canon Law Letter & Spirit. A practical guide to the Code of Canon Law*. London 1995. 329., nr. 1176.

¹⁷ R. SEBOTT: *Das neue Ordensrecht. Kommentar zu den Kanones 573–746 des Codex Iuris Canonici*. Kevelaer 1988. 27.

¹⁸ R. HENSELER in K. LÜDICKE (hrsg.): *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici unter besonderer Berücksichtigung der Rechtslage in Deutschland, Österreich und der Schweiz*. Essen 1984. ss. (1996. május), 587/1., nr. 2a.

¹⁹ J. BEYER: *Il diritto della vita consacrata*. Milano 1989. 295.

²⁰ D. J. ANDRÉS GUTIÉRREZ in dir. A. BENLLOCH POVEDA: *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe, fuentes y comentarios de todos los cánones*. Valencia 1993. 289., ad c. 597.

²¹ MÖRSORF: *Die Rechtssprache* 129. („Die der einen, katholischen Kirche rechtlich und tatsächlich angehörenden Christen, mögen sie auch von Nichtkatholiken getauft sein oder sich von anderen christlichen Bekenntnissen zu ihr bekehrt haben.... heißen c a t h o l i c i /cc. 538, 1657 § 1, 2319 u. a./”).

szerző megvilágította. Franz Xaver Wernz és Pedro Vidal szerint a ‘katolikus’ ebben a kánonban a katolikus hitre vonatkozott, és ezért ki voltak zárva azok, akiket abban az időben aposztaták (hitehagyók), eretnekek vagy szakadárok néven említettek (ezekbe a kategóriákba tartoztak a kor nyelvezete szerint azok is, akiket nem katolikus közösségekben kereszteltek, hacsak nem ‘tértek át’ a katolikus hitre). De ide tartoztak azok is, akiket kiközösítettek, valamint természetesen azok, akik nem voltak megkeresztelve.²² A mai szóhasználat szerint azt mondhatnánk, hogy az idézett szerzők szerint a kánonban a ‘katolikus’ azt a megkeresztelt embert jelentette, aki a Katolikus Egyházzal teljes közösségben volt, és olyan más okból sem volt kiközösítve, amely automatikusan nem szünteti meg a teljes közösséget. Általánosabb formában visszatér ez az eszme XII. Pius pápa tanításában, aki *Mystici corporis* kezdetű enciklikájában megerősíti, hogy az Egyház igazi tagjai²³ azok a megkereszteltek, akik az igaz hitet vallják, a titokzatos Test szövedékétől nem szakadtak el, és a törvényes hatóság nem is zárta ki őket.²⁴ Ezt a formulát hivatalos szintű hozzájárulásnak tekinthetjük a ‘katolikus’ ember fogalmának megvilágításához, noha nem tartalmaz meghatározást, és nem is használja közvetlenül ezt a kifejezést. Mindenesetre kellő magyarázata annak, hogy egyes szerzők miért azonosítják a ‘katolikus’ fogalmát a Katolikus Egyház teljes közösségében lévő hívő fogalmával.

Megjegyzendő, hogy a hatályos Codex 597. k. 1. §-ának magyarázói között vannak olyanok, különösen Luigi Chiappetta, akik a ‘katolikus’ szó jelentéstartományába beleértenek olyan egyéb tulajdonságokat is, amelyeket a Codex más kánonjai követelnek meg a jelöltektől (vö. 316. k. 1. §). Így a teljes közösségen kívül, ahhoz, hogy valaki katolikus legyen, az is szükséges lenne, hogy a megkeresztelt ne hagyja el nyilvánosan²⁵ a katolikus hitet (ami a „formális cselekedettel” való távozásnál szélesebb jelentésű fogalom), és ne is sujtsa kiszabott vagy kinyilvánított kiközösítés.²⁶ Mivel azonban Chiappetta állításaiból nem világos a szerző szándéka, hogy kifejezetten beleértse a ‘katolikus’ fogalmába mindezeket a követelményeket, hanem csupán ugyanolyan formában említi őket, mint a teljes közösség szükségességét, szintézisében egy megítélésünk szerint sok más szerzőénél (lásd alább) szakszerűbb és pontosabb terminológia jelét fedezhetjük fel. Eszerint a szemlélet szerint a kánonban a ‘katolikus’ a *Katolikus Egyházban keresztelt vagy oda felvett hívőt* jelenti eltekintve még attól is, hogy az illető teljes közösségben van-e a Katolikus Egyházzal. A teljes közösség, valamint az a tény, hogy az illető nem hagyta el nyilvánosan a katolikus hitet, és nem is sújtja kiszabott vagy kinyilvánított

²² F. X. WERNZ – P. VIDAL: *Ius canonicum. III. De Religiosis*. Romae 1933. 187., nr. 238.

²³ A *Mystici Corporis* enciklika *reapse* szavát „éppen a *communio* fokozatosságáról szóló zsinati tanítás hangsúlyozására”, helyettesítik a „teljesen” (plene) szóval a LG 14-ben (DE PAOLIS i. m. 594.).

²⁴ PIUS XII, Enc. *Mystici corporis* 1943. V. 29: AAS 35 (1943) 202 («In Ecclesiae autem membris reapse ii soli annuerandi sunt, qui regenerationis lavacrum receperunt veramque fidem profiterentur, neque a Corporis compage semet ipsos misere separarunt, vel ob gravissima admissa a legitima auctoritate seiuncti sunt»).

²⁵ Megjegyzendő azonban, hogy a katolikus hit nyilvános elhagyása történhet „formális cselekedet” nélkül is, ám ilyenkor is a Katolikus Egyházzal való teljes közösség elvesztésével járhat; vö. DE PAOLIS (1995) i. m. 586–589.

²⁶ L. CHIAPPETTA: *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale. I*. Napoli 1988, 693., nr. 2496–2497.; vö. Uő.: *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica e concordataria. Manuale giuridico-pastorale*. Roma 1990, 148–149., nr. 402.

kiközösítés, „az egyetemes jog által – ha nem is a 642–645. kánonokban – megkövetelt tulajdonságok” közé tartozik. Ezekről viszont a kánon úgy beszél, mint a katolikus mivolttól különböző követelményekről.

Egy másik hely, ahol a ‘katolikus’ fogalma különös gyakorlati jelentőséggel rendelkezik, az 1483. kánon, amely leszögezi, hogy az ügyvédnek ahhoz, hogy a püspöktől (egyházi fórumra) törvényes kinevezést kaphasson, katolikusnak kell lennie. Ez az előírás nyilvánvalóan arra a tényre vonatkozik, hogy az illetőt a *Katolikus Egyházban keresztelték vagy oda felvették*. Ha bebizonyosulna, hogy az adott személy hitének hiányosságai miatt, vagy mert nem fogadja el a törvényes egyházi hatóságot, önmagától beálló kiközösítésbe esett, amelyet később ki is nyilvánítottak, már lehetetlen volna – a kánoni szankció miatt (vö. 1331. k. 2. § 4°) –, hogy az Egyházban hivatalt vagy más tisztséget nyerjen el.

Egyébként az 1483. kánon lehetővé teszi, hogy a megyéspüspök megengedje nem katolikus személynek is, hogy egyházi bíróságnál ügyvédi tisztséget kaphasson. Nyilvánvaló tehát, hogy a teljes közösség nem szükséges természeténél fogva az egyházi ügyvédi tisztség betöltéséhez. Világos különbség van azonban a nem katolikus keresztények (vagyis azok, akik a Katolikus Egyházon ‘kívül’ keresztelkedtek és oda felvételt sem nyertek) és azok helyzete között, akiket a Katolikus Egyházban kereszteltek vagy oda felvettek. Az előbbieket ugyanis a püspök engedélyével (és nem felmentésével!) lehetnek ügyvédek. Ez az engedély lehet általános is. Az utóbbiak viszont, akiknek magához a tisztséghez normális körülmények között külön engedély nem kell (csak a kinevezés), ha kiszabott vagy kinyilvánított kiközösítésbe esnek, nem nyerhetik el érvényesen ezt a tisztséget (1331. k. 2. § 4°). Ez alól a püspöktől sem kaphatnak felmentést (vö. 87. k. 1. §). Mindez végképp világossá teszi, hogy a „katolikus” szó az 1483. kánonban – mint fentebb említettük – olyan személyt jelent, akit a Katolikus Egyházban kereszteltek vagy oda felvettek, függetlenül attól, hogy teljes közösségben van-e a Katolikus Egyházzal vagy sem.

A 755. k. 1. §-a a püspökök testületének és az Apostoli Szentszéknek arról a feladatáról beszél, hogy „támogassák és irányítsák a katolikusok között az ökumenikus mozgalmat”. Úgy tűnik, hogy ebben az összefüggésben a ‘katolikus’ szó mindenkit jelöl, aki engedelmeskedik a legfőbb egyházi hatóságnak. Így a mondat azokra a hívőkre vonatkozhatna, akik a Katolikus Egyházzal teljes közösségben vannak. A hangsúly azonban nem a teológiai vonatkozáson van a szövegben, hanem a katolikusok csoportjának szociológiai valóságán (olyan emberek, akiket a Katolikus Egyházban kereszteltek vagy oda felvettek, és akik ezzel az Egyházzal tényleges közösségi kapcsolatot tartanak fenn).

Az 1059. kánon a *katolikusok* házasságáról beszél. Ezt a házasságot az egyházi jog szabályozza a kánon szerint akkor is, ha csak az egyik fél katolikus. A szöveg végleges változata (*Matrimonium catholicorum, etsi una tantum pars sit catholica*) – amely egyébként újdonság a korábbi joghoz képest (1917-es CIC 1016. k.) – az Egyházi Törvénykönyvet átdolgozó Pápai Bizottság 1981 októberében tartott plenáris ülésén elhangzottak alapján nyerte el mai formáját. Erre a formára a 11. kánonban foglaltakkal való összhang kedvéért volt szükség.²⁷ A 11. kánonban viszont nincs szó kifejezetten ‘katolikusokról’,

²⁷ Relatio complectens synthesim animadversionum ab Em.mis atque Exc.mis Patribus Commissionis ad novissimum Schema Codicis Iuris Canonici exhibitarum, cum responsionibus a Secretaria et Consultoribus datis, Typ. Pol. Vat. 1981. 246. Vö. NAVARRETE i. m. 116.

hanem inkább azokról, akiket a Katolikus Egyházban kereszteltek vagy oda felvettek. A CIC 1059. kánonja tehát világos és biztos példa a ‘katolikus’ főnév használatára azoknak a megjelölésére, *akiket a Katolikus Egyházban kereszteltek vagy oda felvettek, függetlenül attól, hogy az adott személyek teljes közösségben vannak-e a Katolikus Egyházzal.*

Az 1065. k. 1. §-a azokról a katolikusokról beszél, akik még nem részesültek a bérmálás szentségében, s azt kívánja, hogy ezek nyerjék el ezt a szentséget még a házasságkötés előtt, ha ez súlyos kellemetlenség nélkül lehetséges. A ‘katolikus’ szó ebben az összefüggésben is vonatkozhat a Katolikus Egyházban kereszteltekre vagy oda felvettekre akkor is, ha már nincsenek a Katolikus Egyházzal teljes közösségben. Ha a teljes közösség hiánya még kiközösítéssel is társul (1331. k. 1. § 2°), a katolikus nem köthet szentségi házasságot.

Ha valaki a Katolikus Egyháztól formális cselekedettel különült el (megmaradva természetesen katolikusnak a 11. k. szerinti értelemben), már nem köteles megtartani a házasságkötés kánoni formáját (1117. k.). Megtörténhet azonban, hogy a másik fél miatt a házasságot kánoni formában kötik meg. Ebben az esetben a Katolikus Egyháztól formális cselekedettel elkülönült katolikus nem köteles felvenni a házasság előtt a bérmálás szentségét, nem azért, mintha nem tartozna abba a kategóriába, akiket az 1065. k. 1. §-a katolikusoknak nevez, hanem mert – feltéve hogy nincs kiközösítve (pl. az 1323–1324. k. szerinti körülmények miatt)²⁸ és így felveheti a házasság szentségét – például kellő hitének, szándékának vagy felkészültségének hiánya „súlyos kellemetlenséget” jelent.

Az 1118. k. 1. §-a előírja, hogy a házasságot *katolikusok* közt vagy egy katolikus és egy megkeresztelt nem katolikus fél között a plébániatemplomban kell megkötni. Itt is megállapítható, hogy a ‘katolikus’ szó nem szükségképpen jelent olyan megkereszteltet, aki a Katolikus Egyházzal teljes közösségben van. Ha a teljes közösség olyan cselekmény miatt hiányzik, amely a Katolikus Egyháztól formális cselekedettel való elkülönülést jelent, vagy amely kiközösítéssel sújtott bűncselekményt valósít meg, a ‘katolikus’ nem köteles (1117. k.), ha pedig ki van közsítve, nem is jogosult kánoni formában való házasságkötésre. Ám ez a megszorítás nem alkotja a kánon részét és nem érinti a ‘katolikus’ szó jelentését ebben a szövegben. A kánon ugyanis hallgatólagosan feltételezi, hogy annyiban kell a katolikusoknak a plébániatemplomban esküdniük, amennyiben kánoni formában házasságot köthetnek (illetve házasságukat így kell megkötniük). Megtörténhet ugyanis, hogy egy katolikus (akit a Katolikus Egyházban kereszteltek vagy oda felvettek) közismerten, bár formális cselekedet nélkül elhagyja a Katolikus Egyházat (vö. 1071. k. 1. § 4°), és így már nincs azzal teljes közösségben,²⁹ mégis köteles házasságát pl. protestáns féllal a katolikus plébániatemplomban kötni.

²⁸ Logikailag nem szükségszerű, hogy valaki, aki formális cselekedettel elkülönült a Katolikus Egyháztól, ki is legyen közösítve hitehagyás, eretnokség vagy szakadárság miatt (1364. k. 1. §). Hiányozhatnak olyan elemek, amelyek szükségesek az önmagától beálló (*latae sententiae*) büntetéssel sújtott bűncselekményhez (vö. 751. k.), de ugyanakkor meglehetnek a formális cselekedet összes ismertetőjegyei; vö. DE PAOLIS (1995) i. m. 606.

²⁹ A Katolikus Egyházzal való teljes közösséget ugyanis nem csupán formális cselekedettel lehet elveszíteni, hanem elveszíthető az elhagyást jelentő közismert viselkedéssel is; vö. DE PAOLIS (1995) i. m. 586. Az ilyen „nem formális” elhagyás után azonban az illető személyre továbbra is érvényesek a katolikusok házasságára vonatkozó normák.

Az 1170. kánon kimondja, hogy az áldásokat elsősorban katolikusoknak adják. Itt is érthetjük katolikusokon mindazokat, akiket a Katolikus Egyházban kereszteltek vagy oda felvettek, akkor is, ha jelenleg nincsenek vele teljes közösségben. A kánon feltételezi a katolikusok jogképességét az áldások elnyerésére. Ha azonban ez bármilyen okból hiányzik, a jogképesség hiányának más forrása, más oka van, nem a „katolikus” fogalmának szorosabb értelmezéséből fakad. Megjegyzendő azonban, hogy még a kiközösítettnek sem tilos általában a szentelmények felvétele (vö. 1331. k. 1. § 2°).

2. A ‘katolikus’ szó mint jelző

Mint fentebb már utaltunk rá, a ‘katolikus’ szó a Codexben gyakran melléknévként, jelzői pozícióban fordul elő. Különböző dolgokra (pl. tanítás, nevelés, régiók, iskolák vagy maga a vallás) vagy különféle „erkölcsi” vagy jogi személyekre (pl. maga az Egyház vagy bizonyos társulások³⁰) alkalmazva a legkülönbözőbb jelentéseket hordozhatja.³¹ Azokra az esetekre viszont, amikor ezt a jelzőt természetes személyekre alkalmazzák (katolikus szülő: 793. k. 1. §; 868. k. 2. §; katolikus hívő: 825. k. 2. §; 844. k. 1. §; katolikus keresztszülő: 874. k. 2. §; katolikus fél vagy katolikus házaspár: 1121. k. 3. §; 1128. k.; a szentségek katolikus kiszolgáltatója: 844. k. 1. §; katolikus pap: 908. k.; katolikus eskető: 1127. k. 3. §), teljes mértékben érvényesek azok a megállapítások, amelyeket az előző fejezetben a ‘katolikus’ főnév jelentéséről tettünk.

III. A ‘katolikus’ fogalmának viszonya a ‘krisztushívő’ és a ‘teljes közösségben levő krisztushívő’ fogalmához

A. A ‘katolikusok’ különböző kategóriái

A mondottakból világos, hogy legalábbis a CIC bizonyos kánonjaiban a ‘katolikus’ nem ugyanazt jelenti, mint „a Katolikus Egyházzal teljes közösségben lévő hívő”,³² hanem egyértelműen *azt a keresztényt jelöli, akit a Katolikus Egyházban kereszteltek meg, vagy oda felvettek a 11. kánon szerinti értelemben, függetlenül*

³⁰ A magántársulások egyházi jellegének ismérveire (melyek így irányelvet adnak a ‘katolikus’ jelző nevükben való használatának engedélyezéséhez is) lásd pl. PONT. CONSILIIUM PRO LAICIS: *Criteri per definire le organizzazioni internazionali cattoliche*. in *Enchiridion Vaticanum* IV, 1309–1337.; S. PETTINATO: *Le associazioni dei fedeli*, in AAVV., *Il fedele cristiano. La condizione giuridica dei battezzati*. (Il Codice del Vaticano II) Bologna 1989. 258–262.

³¹ Vö. pl. X. OCHOA, *Index verborum ac locutionum Codicis Iuris Canonici*. Roma 1983. 53–54.

³² Noha ezt a két fogalmat egyes szerzők történeti, rendszertani okból, vagy a Codexen kívüli egyes egyházi szövegek szóhasználatára tekintettel azonosítják; vö. pl. G. R. GIACOMAZZO, *Cattolico*, in *Enciclopedia del diritto*, VI. (Milano) 1960. 524 (még az 1917-es CIC-re utalva); R. BOTTA, *Cattolici*, in *Enciclopedia Giuridica*, Roma 1988. ss., VI. (1991), 2. („Ma il battesimo non è condizione sufficiente perché un fedele possa anche dirsi cattolico. Questa qualità sussiste solo se il battezzato sia /e rimanga/ in ‘comunione con la Chiesa’ /cann. 96; 204, § 1; 206, § 1; 209, § 1 CIC/. Ed infatti ‘non cattolici’ sono definiti dalla *Lumen gentium* /n. 15/ ‘coloro che, battezzati, sono sì insigniti del nome cristiano, ma non professano integralmente la fede o non conservano l’unità di comunione sotto il Successore di Pietro’”).

attól, hogy az illető megmaradt-e a teljes közösségben vagy sem.³³ Ez a jelentés, vagy legalábbis ennek a jelentésnek a szerepe némi újdonságot jelent az 1983-as CIC előtti terminológiához képest. Az 1917-es CIC-ben inkább az volt szükséges, hogy sajátos névvel illessék azokat a keresztényeket, akik a Katolikus Egyház teljes közösségében voltak (mivel ez utóbbi szakkifejezés még nem volt használatban), mára viszont a 11. kánon újítást vezetett be, hiszen megváltoztatta az egyházi törvények alárendeltjeinek a körét, és létrehozta vagy legalábbis fontossá tette a hívőknek egy kategóriáját, amely saját elnevezést kíván. A tisztán egyházi törvények ugyanis már nem köteleznek elvileg sem minden keresztényt, hanem csak azokat, akiket a Katolikus Egyházban kereszteltek meg, vagy oda felvettek. Őket viszont függetlenül attól, hogy később a közösségben megmaradtak-e. Ebben az értelemben a ‘katolikus’ mivoltot nem lehet elveszíteni, ezért új aktualitást nyer a régi jogi-teológiai közmondás, amely szerint *semel catholicus semper catholicus* (aki egyszer katolikus, az mindig katolikus marad). Ez a ‘katolikus’ jogállás, vagyis az a tény, hogy valaki tényleges alárendeltje a Katolikus Egyház törvényhozó hatalmának,³⁴ alapvető a hatályos Codex rendszerében. Olyannyira így van ez, hogy méltán kimonhatjuk: az Egyházi Törvénykönyv jogának valódi főszereplője nem a megkeresztelt ember mint olyan, sem a Katolikus Egyházzal teljes közösségben lévő krisztushívő, hanem a *katolikus* a szó fenti értelmében.

A hatályos jog szerint ugyanis lehetségesek:

- ‘katolikusok’, akik a Katolikus Egyházzal teljes közösségben vannak, és nincsenek kiközösítve;
- ‘katolikusok’, akik ki vannak kiközösítve (pl. abortusz miatt), de megmaradnak a teljes közösségben;

³³ A ‘katolikus’ ilyen fogalmához a közvetett meghatározást lásd H. J. F. REINHARDT: Reflexionen zur ekklesiologischen Stellung der nichtkatholischen Christen im CIC/83. in A. GABRIELS – H. J. F. REINHARDT (Hrsg.): *Ministerium Iustitiae. Festschrift für Heribert Heinemann zur Vollendung des 60. Lebensjahres*. Essen 1985. 105 („Mit nichtkatholischen Christen sind im folgenden diejenigen gemeint, die in einer nichtkatholischen Kirche oder kirchlichen Gemeinschaft getauft wurden und dort ihre christliche Existenz verwirklichen, nicht Ausgetretene und nicht Übergetretene”).

³⁴ Természetesen minden keresztény továbbra is passzív alanya az Egyház törvényhozói hatalmának. Ez világos magának a 11. kánonnak a szövegéből is, amely a Codex címzettjeinek körét körülhatárolva tanúsítja a törvényhozó meggyőződését, hogy az Egyház alapjában véve, virtuálisan rendelkezik ezzel a hatalommal minden megkeresztelt ember felett, mégpedig erős teológiai érvek alapján; vö. pl. F. X. WERNZ: *Ius decretalium. I. Romae 1905*², 124. („Deus vi characteris baptismalis omnes et solos baptizatos homines iurisdictioni ecclesiae vere subiecit”). Erről a hatalmáról az egyházi törvényhozó nem mondhat le, de tartózkodhat gyakorlásától. Úgy tűnik, hogy a 11. k. új szabályozása ilyen jellegű. Ám ez a ‘tartózkodás’ nem szükségképpen negatív vagy passzív magatartás, hanem összekapcsolódhat az Egyház valódi törvényhozói hatalma működésének elismerésével egy olyan Egyház (vagyis ekkleziológiaiilag teljes keresztény közösség, melyben a püspöki rend is jelen van) saját szervei útján, mely nincs teljes közösségben a Katolikus Egyházzal. Ez a gondolatmenet már konkrét jogi megoldásokat eredményezett az ortodox egyházi hatóságok bizonyos cselekményeinek elismerése terén, de nem alkalmazható könnyen a protestáns egyházi közösségekre nézve; vö. pl. J. PRADER: Die Auswirkungen des c. 11 auf die kirchliche Rechtsprechung unter besonderer Berücksichtigung der Protestanten im deutschsprachigen Raum. in A. GABRIELS – H. J. F. REINHARDT i. m. 117–126.; U. NAVARETTE: De ministro sacramenti matrimonii in Ecclesia latina et in Ecclesiis orientalibus. Tentamen explicationis concordantis. in *Periodica* 84 (1995) 718–719., 730–731.; Uő. (1994) i. m. 105–125.

- ‘katolikusok’, akik ki vannak közösítve, és nincsenek teljes közösségben a Katolikus Egyházzal (pl. kiközösítéssel sújtott hitehagyás esetén);
- ‘katolikusok’, akik nincsenek kiközösítve, de nincsenek teljes közösségben a Katolikus Egyházzal (pl. azok, akik a Katolikus Egyház közösségét nyilvánosan, közismerten vagy formális cselekedettel elhagyták).³⁵

Arra a kérdésre, hogy létezhetnek-e olyan, a szó fenti (vö. 11. k.) értelmében nem ‘katolikus’ keresztények, akik a Katolikus Egyházzal mégis teljes közösségben vannak, csak némi óvatossággal válaszolhatunk. A teljes közösségnek a 205. kánonban használt fogalma (vö. *LG* 14 b) feltételezi, hogy az ilyen közösség nyilvános (hivatalos) tény, legalábbis abban az értelemben, hogy külső fórumon bizonyítható (hiszen ebben az összefüggésben az „ezen a földön élő” Katolikus Egyházzal van szó). Mégsem elképzelhetetlen, hogy egy nem katolikus nyilvánosan kijelenti, hogy elfogadja mindazt, ami a Katolikus Egyházzal való teljes közösséghez (a 205. k. szerint) szükséges, de formálisan még nem nyer felvételt oda (a 11. k. szerinti értelemben),³⁶ vagyis még nem kerül sor a Katolikus Egyház teljes közösségébe való befogadás hivatalos aktusára.

Mindezek után nem szükséges részletesen kitérnünk arra, hogy a Katolikus Egyházzal való teljes közösség – természetesen – még nem jelenti a megszentelő kegyelem állapotát.³⁷ Ez utóbbi állapot mély lelki egységbe kapcsolja az embert az Egyházzal, de ezt az egységet világosan meg kell különböztetnünk a ‘teljes közösségtől’, amely az Egyházi Törvénykönyvben szakkifejezés a hívők egy kategóriájának megjelölésére abból a szempontból, hogy bizonyos jogokat gyakorolhatnak-e a Katolikus Egyház látható közösségében. Mindezek miatt sok olyan megkeresztelt nem katolikus létezhet, aki ennek a szentségnek a révén a megszentelő kegyelem állapotában van, és így ‘élő’ tagja az egy, szent, katolikus és apostoli Anyaszentegyháznak, bár nem tartozik teljesen a Katolikus Egyház látható közösségéhez ezen a földön (vö. pl. *UR* 3).

B. A ‘katolikus’ helye a 96. kánon összefüggésében

A Codex eddig ismertetett szóhasználata azonban némileg ellentétesnek látszik a 96. kánon szövegével. Ez a kánon ugyanis kijelenti, hogy az ember Krisztus Egyházában a keresztséggel válik személlyé a keresztényeket illető köteleességekkel és jogokkal. Ezek a jogok és köteleességek azonban csak állapotának, az Egyházzal való közösségének és az őt esetleg sújtó törvényes szankcióknak megfelelően vonatkoznak rá.

³⁵ Vö. DE PAOLIS (1995) i. m. 605–606. („L’abbandono della Chiesa è da comprendersi nel contesto della piena comunione, ossia le formule deficere ab Ecclesia Catholica, a fide catholica, a plena comunione Ecclesiae, e simili, esprimono la stessa realtà: si ha l’abbandono della Chiesa Cattolica quando si perde la piena comunione con la stessa”).

³⁶ Gianfranco Ghirlanda szerint (*Comunione ecclesiale 210*), az az egyházi közösség, mely „a teljes katolikus közösséget jelenti”, „fennáll mindazok közt a Katolikus Egyházban kereszteltek vagy oda felvettek közt, akiket összefűz Krisztussal a hitvallás, a szentségek, az egyházkormányzat és a *communio* köteleke (*LG* 13; 14; 15; *OE* 3e; 4d; 17b; 18; *GS* 92c; 96. k., 205. k., 204. k.”. E szerző szerint tehát a Katolikus Egyházba való hivatalos felvétel már szükséges a „teljes katolikus közösséghez”. Így ez létesítője és nem csupán kinyilvánítója ennek a teljes közösségnek.

³⁷ Vö. pl. P. ERDŐ, *De sanctissima Eucharistia. De la santísima Eucaristía. Introducción, Comentario* (cc. 897–911.) in A. MARZOÁ – J. MIRAS – R. RODRÍGUEZ-OCAÑA III. i. m. 585.

A ‘személy’ és a ‘krisztushívő’ fogalmának viszonyáról a kánonjogban jelentős szakirodalom keletkezett. Mindent összevetve egyértelműnek látszik, hogy a két kifejezés ugyanazokat, vagyis a megkeresztelt embereket jelöli, de különböző szempontból tekinti őket.³⁸ Ez a két kifejezés a Codexben különböző szövegtervezetekből származik, amelyeket különböző munkacsoportok fogalmaztak meg az átdolgozás folyamán (a 96. k. a *Lex Ecclesiae Fundamentalis* 1980-as tervezetéből való, a 204. k. 1. §-a pedig a Codex 1982-es Schemájából származik).³⁹ A 96. kánon szövegére szorítkozva meg kell azonban állapítanunk, hogy a 11. kánon szerinti értelemben vett ‘katolikus’ nem azonos a 96. kánonban meghatározott ‘személlyel’. ‘Katolikusnak’ lenni ebben az értelemben többet jelent, mint megkereszteltnek lenni, de kevesebbet, mint teljes közösségben lenni a Katolikus Egyházzal.⁴⁰ Ez a ‘katolikus’ mivolt mindenestre érinti a jogok és köteleességek gyakorlását, sőt egyes jogok és köteleességek meglétét is az adott személy számára, hiszen ettől a tényről függ, hogy valaki alá van-e rendelve a tisztán egyházi törvényeknek vagy sem.

Felmerül azonban a kérdés, hogy a katolikus mivolt a keresztények jogait és köteleességeit módosító tényezők melyik kategóriájába tartozik. A 96. kánonban megjelölt tényezők felsorolása, úgy tűnik, kimerítő jegyzék kíván lenni. A Katolikus Egyházon kívül kereszteltek már nem minősülnek eretneknek vagy szakadárnak (vö. UR 3a). Katolikusnak lenni a fenti értelemben – mint kimutattuk – nem jelent szükségképpen a Katolikus Egyházzal való teljes közösséget. Mégis, a Katolikus Egyházban való keresztelés vagy az oda történő formális felvétel olyan cselekmények, amelyek létrehozják, illetve (a második esetben) legalábbis kinyilvánítják a teljes közösséget. A katolikus mivolt a 11. kánon értelmében véve azt jelenti tehát, hogy egy személy legalább valamikor teljes közösségben volt a Katolikus Egyházzal, vagy legalábbis vélelmet jelent emellett a tény mellett. A fenti értelemben vett katolikus mivolt mégis úgy szemlélhető, mint a krisztushívő valamilyen állapota, melyből sok jog és köteleesség fakad a tételes kánonjogban. Az állapot (*conditio*) kifejezés ugyanis, mely már a CIC I. könyve VI. címének I. fejezete feliratában is megjelenik, széles jelentéstartománnyal rendelkezik, és jelölheti a hívők különböző jogállását (pl. sajátjogú Egyházhoz való tartozásukat, klerikusi mivoltukat vagy házasság állapotukat stb.),⁴¹ így vonatkozhat a *Katolikus Egyházban* megkeresztelt vagy oda felvett mivoltira mint

³⁸ Vö. pl. R. CASTILLO LARA, I doveri ed i diritti del «christifidelis», in *Salesianum* 48 (1986) 322.; G. LO CASTRO, Il soggetto e i suoi diritti nell’ordinamento canonico, Milano 1985; Uő., Condizione del fedele e concettualizzazione giuridica. in *Ius Ecclesiae* 3. (1991) 3–32.; A. DE FUENMAYOR: De personarum physicarum condicione canonica. De la condición canónica de las personas físicas. Comentario c. 96, in A. MARZOA – J. MIRAS – R. RODRÍGUEZ-OCAÑA i. m. 719–720.

³⁹ Vö. fent, 14. jegyzet.

⁴⁰ Vagy még a teljes közösségnél is többet, ha elfogadjuk azt az előző fejezetben jelzett lehetőséget, hogy egyes hivatalosan még katolikusnak nem minősülő személyek ténylegesen már eljutottak a teljes közösségre, bár formálisan még nem fogadták be őket a Katolikus Egyház látható közösségébe. Az ellenkező véleményhez lásd a 36. jegyzetet.

⁴¹ Vö. pl. G. GHIRLANDA: De christifidelibus (cc. 204–207.), in P. A. BONNET – G. GHIRLANDA, *De christifidelibus. De eorum iuribus, de laicis, de consociationibus* (PUG), Romae 1983. 3–18.; LONGHITANO, *Laico* 51–52.; DE FUENMAYOR i. m. 720 („diversidad de regímenes o vinculaciones jurídicas según la variedad de situaciones o estados jurídicos dentro del ordenamiento de la Iglesia”).

elvont jogi helyzetre⁴² is (vagyis elvonatkoztatva attól a tényről, hogy az illető személy megmaradt-e vagy sem a teljes közösség állapotában).

IV. A 'katolikus' fogalmának teológiai indokai és velejárói a Codexben

A fentiekben láttuk, hogy a 11. kánon nem változtatta meg azt a teológiai álláspontot, amely szerint a törvényes egyházi hatóság jogilag minden megkeresztelt embert kötelezhet, de gyökeresen változott ennek a jognak a gyakorlása a tételes törvényhozáásban, mivel a CIC a tisztán egyházi törvények kötelező erejét azokra korlátozta, akiket a Katolikus Egyházban kereszteltek, vagy oda felvettek. Mivel pedig ezek a személyek, akiket a Codexben 'katolikusoknak' is neveznek, nem veszíthetik el ezt az állapotukat, nyilvánvaló analógia áll fenn a megkeresztelt ember állapota közt, aki sohasem veszítheti el ennek a szentségnek az eltörölhetetlen jegyét, még akkor sem, ha elveszíti a kegyelem állapotát vagy akár a Katolikus Egyházzal való teljes közösséget (ha valamikor ebben élt), és a 'katolikus' állapota közt, aki – eltekintve attól a kevés kivételtől, amit a jog azoknak a katolikusoknak a házassága esetében tesz, akik formális cselekedettel elhagyták a Katolikus Egyház teljes közösségét⁴³ – szintén nem szűnik meg soha a Katolikus Egyház törvényeinek alárendeltje lenni. Felmerül a kérdés, hogy ez a hasonlóság csak a 11. kánon eredetének történetéből fakad-e, és így hasonló jelenséggel állunk-e szemben, mint a latin Egyházban a lektor és az akolitus szolgálata esetében, melyeket csak férfiak vehetnek fel, és amelyek állandó jellegűek (megvonásukat a jog nem ismeri, csak a gyakorlásuktól való eltiltást). E szolgálatok jogintézménye esetében egy isteni jogi intézmény struktúrájának tisztán egyházi jogi utánzásáról van szó. A szolgálatokra vonatkozó tisztán egyházi jogi előírások ugyanis az egyházi rend szentségének bizonyos sajátosságait utánozzák (pl. az eltörölhetetlen jegyet, a *character indelebilis*-t, vagy azt, hogy érvényesen csak férfiak szentelhetők). Ez az utánzás annak a történelmi kapcsolatnak köszönhető, amely az egyházi rend szentségét és ezeket a szolgálatokat összefűzte. E szolgálatokat ugyanis sokáig a szentségre készülőknek adták csak fel, és 'kisebb rendeknek' (*ordines minores*) nevezték őket.

Úgy tűnik azonban, hogy a 'katolikus' jogi fogalma, melynek hasonló vonásai vannak, mint a megkeresztelt ember teológiai fogalmának, egyházi jogi intézmény ugyan, de sajátosan mély teológiai alapjai vannak. A 11. kánon történetéből kiténik, hogy a törvényhozó határozottan meg akarta különböztetni a Katolikus Egyházat attól az „egyesületi egyházmodelltől” (*Kirche der freien Gefolgschaft*), amely szerint az Egyházból bárki tetszése szerint kiléphet⁴⁴ úgy, hogy ezáltal felszabadul a kánoni jogszabályokban foglalt kötelezettségek alól. Az Egyház azonban éppen alapításánál, eredeténél fogva mindig is inkább népnek (választott nép, szent nemzet, igaz Izrael...) és nem pusztá egyesületnek értelmezte magát.

A Katolikus Egyház látható szervezete (társasága), a II. Vatikáni Zsinat által megerősített tanítás szerint olyan *társaság*, melyben megtalálható (*subsistit*) Krisztus

⁴² Nem magáról a megkeresztelt mivoltáról van szó, mert ez a személyiség alapja az Egyházban, hanem arról a körülményről, hogy a keresztséget valaki a Katolikus Egyházban nyerte el.

⁴³ Vö. 1086. k. 1. §; 1117. k., 1124. k.

⁴⁴ Vö. *Communications* 14 (1982) 133; OTADUY i. m. 325.

egyetlen Egyháza.⁴⁵ Ez a *subsistit*, ahogyan a legutóbbi egyetemes zsinat egyház-tanának legtekintélyesebb magyarozói kifejtették,⁴⁶ egyfelől arra utal, hogy az Egyház teológiai valóságának lényege megtalálható, és szervezett, társadalmi és látható módon teljességében kifejeződik a Katolikus Egyházban. Másfelől elismeri, hogy ténylegesen egyházi valóság létezik az ezen a földön élő Katolikus Egyház szervezetének intézményi keretein kívül is. Ezért az ezen a földön élő Katolikus Egyház társadalmi valóságának láthatóan meg kell mutatnia azt az egységet, amely Krisztus Egyházának, az „üdvösség szentségének” jellemzője.⁴⁷ Éppen ezért olyan mély a fájdalom és a „botrány” az összes keresztények látható egységének hiánya miatt. Ezért olyan sürgető feladat a keresztények egységének előmozdítása, az ökumenizmus ügyének hiteles szolgálata.

Mivel a keresztény mivolt ontológiai állapota (a megkereszteltség ténye) nem szűnhet meg, az összes keresztények látható egységének magában kell foglalnia azokat is, akik valamilyen módon elveszítették a megszentelő kegyelem állapotát, vagy akár elhagyták a hitet vagy az Egyház közösségét (vagy éppen sohasem voltak a ‘teljes közösségben’). Egy olyan jogi szabályozás, amely „az Egyház törvényeinek alárendeltek” körébe belefoglalta azokat a megkeresztelteket is, akik nem voltak (esetleg sohasem) a Katolikus Egyház teljes közösségében, ki tudta fejezni ezt a teológiai valóságot. Ez volt a helyzet az 1917-es Codex szerint. Mivel azonban a nem katolikus keresztények életének társadalmi valósága általában semmilyen módon nem tükrözte a katolikus törvényhozó elméleti igényét (kivéve amikor ezek a keresztények a katolikus egyházi joggal kapcsolatba kerültek vegyes házasság vagy olyan új házasság révén, melynek megkötéséhez tisztázni kellett egy korábbi, másik házasság érvényességét), de az ökumenikus érzékenység növekedése miatt is, a 11. kánon a tisztán egyházi törvényeknek alárendelt személyek körét a Katolikus Egyházban kereszteltek vagy oda felvettek, vagyis a sajátos értelemben vett ‘katolikus’ csoportjára szűkítette. Csakhogy maga a CIC kivételeket tesz még ez alól a szabály alól is, és felszabadítja egyes törvények kötelező megtartása alól azokat a ‘katolikusokat’, akik formális cselekedettel elhagyták a Katolikus Egyházat. Ebből világos, hogy még az a szabály sem isteni jogot tartalmaz – legalábbis nem a maga teljes egészében –, amely előírja, hogy az egyházi törvényeknek legyenek alárendelve mindazok, akik valamikor teljes közösségben voltak a Katolikus Egyházzal, de már nincsenek vele ilyen közösségben. A törvényhozó

⁴⁵ 204. k. 2. § („in hoc mundo ut societas constituta et ordinata, subsistit in Ecclesia catholica, a successore Petri et Episcopis in eius communione gubernata”); vö. LG 8.

⁴⁶ Pl. G. PHILIPS: *La Chiesa e il suo mistero nel Concilio Vaticano II. Storia, testo e commento della Costituzione «Lumen Gentium»*. Milano 1975. (úny. 1989), 111; Y. CONGAR: *Un popolo messianico* (Biblioteca di teologia contemporanea 27), Brescia 1982³, 71–73.; A. GRILLMEIER, in *Lexikon für Theologie und Kirche. Das zweite Vatikanische Konzil, Dokumente und Kommentare. I.* Freiburg 1967, 174–176.

⁴⁷ LG 13 („minden ember meghívást kapott Isten népének katolikus egységébe, mely előre jelzi és előmozdítja az egyetemes békét, és amelyhez különböző módon tartoznak vagy vannak hozzárendelve a katolikus hívők, a többi Krisztusban hívők, végül pedig minden ember, akit Isten kegyelme az üdvösségre hív”); vö. G. H. NEWMAN, *Certain Difficulties felt by Anglicans in Catholic Teaching*. Westminster, Md. 1969. II. 207.; W. BECKER: Newman und die Kirche. in *Newman-Studien. I.* Nürnberg 1948. 245.; CONGAR: i. m. 69–79.; GRILLMEIER i. m. 191–194.; PHILIPS i. m. 164–168.

ugyanis azokat, akik elhagyják a teljes közösséget, felszabadíthatná más törvények kötelező ereje alól is. Ekkor azonban az a helyzet állhatna elő, hogy bár a katolikus egyházi törvényhozó teológiailag minden keresztényt kötelezhetne, tényleges hatásai tekintetében a gyakorlat az egyesületi egyházmodellnek felelne meg, amely viszont teológiailag elfogadhatatlan. Ugyanakkor, ha feltételezzük (lásd fent), hogy a teljes közösséget „nem formális” cselekmények útján is el lehet hagyni, technikailag is igen nehéz lenne meghatározni a kánoni törvényeknek alárendeltek körét. Ez pedig bizonyosan nem mozdítaná elő hatékonyságukat.⁴⁸ Egy ilyen megoldás tehát kevésbé világosan fejezné ki az Egyház látható egységét. Az Egyháznak üdvösségre vezető küldetésének teljesítése végett, mely Krisztus hármasküldetésének folytatása, kötelessége, hogy megőrizze szentségi jelének hitelességét, világosságát és hatékonyságát. Ez a szentségi jel pedig maga Isten társadalmilag és láthatóan megszervezett népe.⁴⁹ Ezért úgy tűnik, hogy az egyházi törvényhozó köteles előnyben részesíteni azokat a megoldásokat, amelyek a konkrét történelmi és társadalmi körülmények között a legjobban segítik a láthatóan is megmutatkozó egység szentségi jelének hatékonyságát.

VI. Következtetés

A ‘katolikus’ szó, a latin Egyház törvénykönyvében legalábbis néhányszor olyan keresztényt jelent, akit a Katolikus Egyházban kereszteltek vagy oda felvettek, függetlenül attól, hogy jelenleg teljes közösségben van-e a Katolikus Egyházzal.

Ezek a személyek a tisztán egyházi törvények alárendeltjei a 11. kánon szerint.

A 11. kánon általános magyarázati szabály a *Codex Iuris Canonici* minden kánonjához. Így a sok kánonban említett ‘krisztushívőket’ az esetek túlnyomó többségében azonosnak kell tekinteni a fenti értelemben vett ‘katolikusokkal’. Néha azonban a szöveg feltételezi a teljes közösséget és más elemeket is, melyek a keresztény ember jogállását befolyásolják.

Mindezek alapján túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a kánonjogi szabályozás igazi főszereplője a ‘katolikus’. Ezért indokoltnak látszik a ‘katolikus’ szót az eddiginél is következetesebben használni az egyházi törvényeknek alárendelt személyek megjelölésére.

Az egyházi törvényhozó felszabadíthatná a tisztán egyházi törvények (vagy legalábbis ezek többsége) kötelező ereje alól azokat a ‘katolikusokat’, akik a Ka-

⁴⁸ Annak a ténynek a megállapítása is olykor nehézséget okozhat, hogy valakit a „Katolikus Egyházban” kereszteltek meg, különösen amikor a megkeresztelt vagy a keresztség kiszolgáltatója szándékát kell vizsgálni szükségkeresztség esetén; vö. pl. CHIAPPETTA (1990) i. m. 145., nr. 397. Még nehezebb lenne bizonyosságra jutni, ha a teljes közösség elhagyásáról is vizsgálódnunk kellene. Ez az elhagyás megvalósul DE PAOLIS szerint ((1995) i. m. 606.), „bármely tudatos és szabad cselekvés révén, mely ténylegesen az Egyházzal való teljes közösség elvesztéséhez vezet, legyen az kifejezett vagy bennfoglalt, aktuális vagy virtuális”. Hogy elképzeljük a gyakorlati alkalmazás nehézségeit, elég utalnunk azokra a hosszú vitákra, amelyek arról folytak, hogy bizonyos cselekményeket a Katolikus Egyház formális cselekménnyel való elhagyásának kell-e tekinteni.

⁴⁹ Vö. pl. O. SEMMELROTH: Die Kirche als Ursakrament. in J. FEINER – M. LÖHRER (Hrsg.): *Mysterium Salutis. Grundriss heilsgeschichtlicher Dogmatik*. IV/1, Einsiedeln – Zürich – Köln 1972. 329–330.; CONGAR i. m. 69–91.

tolikus Egyház teljes közösségét elhagyják, de ez a változás, legalábbis a jelen történelmi és társadalmi körülmények között, már csak a belőle következő rendkívül nagy jogbizonytalanság miatt is, kevésbé kedvezőnek látszik az Egyház „látható”, szentségi jelének hatékonysága szempontjából.